

λας, ὥστε ἐνίοτε ἦσαν καὶ εὐχρηστοὶ ὡς φιάλαι ἢ ποτήρια πρὸς τὸ πίνειν ἀπ' αὐτῶν ἀπλῶς ἄνευ βοηθείας ἄλλου ἐκπώματος, εἰ καὶ ἐνυπῆρχεν ἀκρασία τις ἐν τῷ «πίνειν ψυκτῆρι καὶ κάδοις.» Ἀπὸ τοῦ κρατῆρος ὅμως διακριτέα τὰ μικρὰ δοχεῖα, δι' ὧν ἠρύοντο ἐκ τοῦ μεγάλου κρατῆρος οἶνον, ἵνα πληρώσωσι τὰς φιάλας καὶ κύλικας τῶν συμποτῶν, ἅπερ ἐκαλοῦντο κύαθοι, οἰνοχόαι, ἀρύστιχοι (φιάλαι), ἀρύταιναι, ἀρυστῆρες ἀπὸ τοῦ δι' αὐτῶν ἀρύεσθαι τὸν οἶνον ἐκ τοῦ κρατῆρος. Ἐπαμφοτερίζουσα μεταξὺ κρατῆρων καὶ κυλίκων φαίνεται ἡ μεγάλη καὶ κοίλη λεπαστῆ (ἀπὸ τοῦ λάπτειν ἢ λαφύζειν), ἀναφερόμένη πάντοτε ἐν συναφείᾳ μετὰ τῶν εἰς μέθας καὶ ἀσωτείας πολλὰ ἀναλισκόντων, ὡς τὸ κωθωνίζεσθαι ἐπὶ τῶν πολὺν ἀκρατον πινόντων. Οἱ κρατῆρες ἄλλως ἐχρησίμευον καὶ ὡς μεγαλοπρεπῆ ἀναθήματα ἐν ναοῖς, καὶ ἐπισημότεροι ὡς ἐκ τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς ἦσαν οἱ Ἀργολικοί, Λεσβιακοί, Λακωνικοὶ καὶ Κορινθιακοί, εἶχον δὲ πολλάκις ὡς ἐρείσματα τρεῖς πόδας (τρίποδες κρατῆρες) ἢ καὶ ὑποκρατηρίδια. Λαμπρὸν ἀναθηματικὸν κρατῆρα χαλκοῦν τρόπον Ἀργολικοῦ κρατῆρος, ἔχοντα περίξ αὐτοῦ γρυπῶν κεφαλᾶς προκρόσσους, κατεσκεύασάν ποτε οἱ Σάμιοι μετὰ τινα εὐτυχῆ καὶ ἐπικερδῆ θαλασσοπορίαν, ἐξελόντες ἐξ τάλαντα ἐκ τῶν κερδῶν, καὶ ἀνέθηκαν αὐτὸν ἐν τῷ Ἱεραίῳ, ὑποστήσαντες αὐτῷ τρεῖς χαλκοῦς κολοσσοὺς ἑπταπήχεις ἠρεισμένους τοῖς γόνασιν.

§ 5. Περὶ δὲ τῶν κυρίως ποτηρίων τῶν συνήθως παρ' ἀρχαίοις καλουμένων ἐκπωμάτων παρατηροῦμεν γενικῶς ὅτι ἔκπαλαι ἐνομιζόντο τιμιώτατον κτῆμα καὶ κειμήλιον καὶ ἦσαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι τόσον ἀφθονα, καὶ ἡ πλαστικὴ δύναμις τῶν ἀρχαίων τεχνικῶν κατὰ τοῦτο τὸ εἶδος τοσαύτη, ὥστε καὶ αὕτη ἡ πλουσία καὶ ζωηρὰ γλῶσσα τῆς ἀρχαιότητος δυσκόλως παρηκολούθει τὴν τοιαύτην ἀνεξάντλητον παραγωγικότητα τῆς τέχνης. Ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ὀνόματα διαφόρων εἰδῶν ποτηρίων ἀναφέρει ἡμῖν κατ' ἀλφαβητικὸν πίνακα ὁ Ἀθηναῖος, ἐξηγούμενος ἐν ἐκτάσει τὰ περὶ τοῦ σχήματος, τῆς χωρητικότητος καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν. Ἦσαν δὲ ταῦτα ἀγκύλη, Λιακίς, ἀκατος, αἰωτον, ἀροκλον, ἀλεισον (δέπας), Ἀμαλθείας κέρας (ἐνιαυτός), ἀμφοτίς,

ἄμυστις, Ἀντιγονίς, ἀναφαία, ἀρύβαλλος, ἀργυρίς, βατιάκιον (βα-
 τιάκη), βῆσσα, βαυκαλίς, βίκος, βομβυλιός, βρομιάδες, γραμματικόν
 ἔκπωμα, γυάλα, δεῖνος (δῖνος), δέπαστρα, δακτυλωτόν, ἐλέφας,
 ἔφηβος, ἠδυποτίδες, Ἡράκλειον, ἠθάνιον, ἠμίτομος, Θηρίκλειος,
 ἴσθμιον, κάδος, καδίσκος, κάνθαρος, καρχήσιον, κάλπιον, κελέβη,
 κέρας, κέρνος, κισσύβιον, κιβώριον, κόνδου, Κονώνειος, κότυλος, κο-
 τύλη, κοτταβίς, κρατάνιον, κρουνεῖα, κυαθίς, κύλιξ, κυμβία, κύ-
 πελλον, κύμβη, κώθων, λαβρώνια, λάκαιναι, λεπαστή, λοιβάσιον,
 λέσβιον, λουτήριον, λυκιουργεῖς, μέλη, μετάνιπτρον, μαστός, μα-
 θαλίδες, μάνης, Νεστορίς, ὄλμος, ὀξύβαφον, οἰνιστηρία, ἔλλιξ,
 παναθηναϊκόν, πρόαρον, πελίκη, πέλλα, πενταπλόα, πλημοχόη,
 πριστίς, προχύτης, Προυσιάς, ρέοντα, ρυσίς, ῥοδιάς, ῥυτόν, σαν-
 νάκρα (ἀττικόν), Σελευκίς, σκάλλιον, σκύφος, ταβαίτας (Ἀσιατικόν),
 τραγέλαφος, τριήρης, ὑστιακόν, φιάλη, φθοῖς, φιλοτησία, χόνναι,
 χαλκιδικά, χυτρίδες, ψυγεὺς (ψυκτήρ), ὤδος, ὤοσκυφία, ὤον. Ἐκ-
 τούτων διακριτέον ἔνταῦθα τὰ κοινότερα καὶ εὐχρηστότερα, καὶ ἐν
 πρώτοις τὰς κομψὰς πεπλατυσμένας φιάλας τὰς μήτε ὦτα μήτε
 πυθμένα ἔχούσας καὶ τὰς κύλικας τὰς ἔχούσας ἀμφοτέρωθεν ταῦτα
 ἀναφέρονται δὲ φιάλαι ἀμφίθετοι ἢ ἀπύθμενοι, καὶ ὀμφαλωταὶ
 (βαλανειόμφαλοι ἢ μεσόμφαλοι) καὶ αὗται ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου
 πολλάκις κατεσκευασμένοι (χρυσίδες, ἀργυρίδες), ἔχουσαι πολλάκις
 καὶ ὑπόθημα, καλούμενον ὑποκυλίχιον καὶ γενικώτερον ὑπόστα-
 τον ὡς ἐπὶ πάντων τῶν ποτηρίων. Τὸ αὐτὸ ἢ παρόμοιον τῇ φι-
 ἀλῃ ἦν καὶ τὸ κυμβίον, εἶδος ποτηρίων βαθέων καὶ ὀρθῶν, μὴ
 ἔχόντων πυθμένα μήτε ὦτα. Ὁ δὲ σκύφος τοῦναντίον φαίνεται
 ὅτι σημαίνει μείζον καὶ βαθύτερον ἀγγεῖον ἢ ποτήριον ἀτεχνοτέ-
 ρας καὶ ἀκόμψου κατασκευῆς ἐπίσης ἀνοικτόν καὶ δίωτον (ἀμφω-
 τον). Εἶτα δὲ ὁ κάνθαρος καὶ τὸ καρχήσιον ἦσαν ἀμφοτέρωθεν μετὰ
 λαβῶν μεγάλων, φθανουσῶν μέχρι τοῦ πυθμένους, ἀλλὰ διέφερον
 μόνον κατὰ τοῦτο, καθ' ὅσον τὸ δεύτερον φαίνεται ὅτι ἦν ποτή-
 ριον ἐπίμηκες, συνηγμένον ἐπιεικῶς εἰς μέσον, ἔχον ὦτα καθήκοντα
 μέχρι τοῦ πυθμένους, ἐν ᾧ ὁ πρῶτος ἦν πλατύτερος καὶ ἀνοικτό-
 τερος. Ἀμφοτέρωθεν δὲ ταῦτα ἦσαν μείζονα καὶ ἰδίως πρὸς βακχικὰς
 οἰνοποσίας χρήσιμα ποτήρια. Εἶτα ἄξια μνείας εἰσὶ καὶ τὸ κέρας

καὶ ρυτόν, ὧν τὸ τελευταῖον μόνον ἦν διάτρητον κατὰ τὸν πυθ-
 μένα, ὅθεν καὶ ἐχύνετο τὸ ποτόν ἢ εἰς τὸ στόμα τοῦ πίνοντος,
 ἢ καὶ εἰς ἄλλο τι ἀγγεῖον· διὸ καὶ ἀπὸ τῆς ρεύσεως ταύτης
 ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα, εἰ καὶ μετωνυμικῶς ὠνομάσθη οὕτω ρυτόν
 καὶ τὸ ἀπλοῦν κέρας, καίτοι μὴ ἔχον τοιαύτην ὀπήν. Ταῦτα
 ἰδίως τὰ ρυτά κέρατα ἐλάμβανον πολλάκις διαφόρων θηρίων μορ-
 φὰς κατὰ τὴν ἄκραν ἐκείνην, καὶ κατὰ ταύτας ἐλάμβανον καὶ
 ἰδιαίτερα ὀνόματα, ὡς γρύψ, κάπρος, πήγασος, τραγέλαφος καὶ
 τὰ τοιαῦτα. Ἐν γένει δὲ σημειωτέον ὅτι ἐν τοιαύτῃ πληθούϊ πο-
 τηρίων πλεῖστα ὠνομάζοντο καὶ ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ σχήματος
 αὐτῶν πρὸς διάφορα εἶδη πλοίων, οἷα ὁ κάνθαρος, ἢ τριήρης, ὁ
 ἀκατος, καρχήσιον, ἀλλὰ δὲ ἀπὸ τῶν ποιησάντων αὐτά, οἷα τὸ
 Θηρίκλειον, ὡς κατεσκευασμένον ὑπὸ τοῦ περιφήμου ἀγγειοπλάστου
 Θηρικλέους (εἰ καὶ τινες διετείναντο ὅτι ὠνομάσθη οὕτως ἕνεκα
 τῶν ἐπικοσμούντων αὐτὸ θηρίων), καὶ ἄλλα τέλος ἀπὸ τῶν πρώ-
 των χρησαμένων αὐτοῖς, οἷα Ἡράκλειον καὶ Νεστορίς, Λιακίς
 καὶ τὰ ἔτι μεταγενεστέρα Ἀντιγονίς, Προυσιάς, ἵνα παραλείψωμεν
 τὰ ὀνομασθέντα ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς καὶ ἔτι μᾶλλον
 τὰ βαρβάρικα. Ὡς πρὸς δὲ τὴν κατασκευὴν σημειωτέον ὅτι τὸ
 μὲν Θηρίκλειον ἦν σφαιροειδὲς τῷ πυθμένι, ἔχον τὸ ἐπικείμενον
 χωνοειδὲς, ἀφ' οὗ πιεῖν ἔστιν εὐπετές· ἢ δὲ Ἀντιγονίς ἢ Ἀντι-
 γόνιος ἄνευ σφαιροειδοῦς πυθμένος εἰς ὄξυ ἀπολήγουσα· ὁ δὲ κάν-
 θαρος (ὅπερ ἔκπωμα ἀναφέρει ἡμῖν ὁ Πολυδεύκης ὡς ὀνομασθέν
 καὶ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ποιήσαντος) ἦν ποτήριον λεκανοειδὲς μὲν, ἀνω-
 θεν δὲ ὁμοίως πώματι ἐπεσκευασμένον, στομίῳ συμμέτρῳ κατὰ
 μέσον ἀνερῥωγός, καὶ πρὸς ἄκρῳ τῆς περιφερείας προχοῖδι, ἀφ'
 ἧς πιεῖν ἔστι, διοιγόμενον. Λαβράνιος ἀσπιδοειδὲς ἔκπωμα, ἀφ' οὗ
 ἔστι λάβρως ἐμφορηθῆναι τὸν πίνοντα· λεπαστὴ χυτροειδὲς ἔκ-
 πωμα, ἐπωτίδι μιᾶ τὸ εἰληφθαι (λαβὴν) παρεχομένη· ψυκτὴρ
 κυλινδρικοῦ σχήματος κατατομή, κάτωθεν κιονίδι ἐπὶ πρίσματι
 κυλινδρικῶ ἑδραζομένη, ἐφ' οὗ ἐστάναι καὶ χρήσασθαι ἔστιν αὐτῇ
 πρόχειρον. Αἱ δὲ ὀνομασίαι δέπας καὶ κύπελλον καὶ ἀλεισον (ἀλλὰ
 καὶ δέπας ἀμφικύπελλον) εὔρηνται μόνον παρὰ ποιηταῖς. Πολλὰ
 δὲ τοιαῦτα ποτήρια εἶχον ἐγκεχαραγμένα καὶ γράμματα καὶ ἕκα-

λοῦντο γραμματικά ἐκπώματα, ἀλλ' ἀναφέρονται ἔτι καὶ ἐκπώματα ἔχοντα ἐγκεκολλημένας ἱστορίας καὶ ἐμβλήματα καὶ τορεύματα καὶ λιθοκόλλητα καὶ χρυσοκόλλητα. Ἔτι δὲ σημειωτέον τὴν ἐξ ὑάλου βαύκαλιν τῆς Ἀλεξανδρικῆς ἐποχῆς, ἐξ ἧς προῆλθε καὶ τὸ παρ' ἡμῖν βουκάλιον ἢ βαυκάλιον, τὸν βομβυλιὸν τὸν ὑπομιμνήσκοντα ἡμῖν τὴν πλώσκαν, τὸν κώθωνα, ἐκπωμα ἐπιτηδειότατον εἰς στρατείαν καὶ εὐφορώτατον ἐν γυλίῳ καὶ δόντα ἀφορμὴν πρὸς τὸ κωθωνίζεσθαι, καὶ τὴν λάγυνον, ἣτις ἦν κυρίως ὄνομα μέτρου. Ἰδύναντο δὲ φυλάττεσθαι πάντα ταῦτα ἐν ἐγγυθήκαις ἢ ἀγγοθήκαις (κυλικείοις).

§ 6. Τούτοις προσθετέον ἔπειτα καὶ τὰς πολυειδεῖς προχόους ἢ προχοῖδας πρὸς ἔκχυσιν καὶ διανομὴν ρευστῶν διαφόρων· αἰτιαῦται, γενικῶς καλούμεναι πρόχοι καὶ χόες, ἧσαν προσδιωρισμέναι πρὸς διαφόρους χρείας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἰδιαιτέρως ὠνομάζοντο ὄλπεις, οἰνοχόαι, ἐπιχύσεις καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἶτα ἔρχονται τὰ ἐλαιοδοχεῖα τὰ καλούμενα λήκυθοι καὶ ληκύθια, ἔτι δὲ καὶ ἀλάβαστροι (ἢ ἀλάβαστοι), ὅπερ ὄνομα ἔλαβον, διότι ἐστεροῦντο λαβῆς· «ἔτι δὲ ἀλάβαστρος λήκυθος ἢ ὦτα μὴ ἔχουσα, ἧς οὐκ ἔστι λαβέσθαι»· ἐχρησίμευον δέ, ἵνα ἀναρτῶνται αὐτὰς καθ' ὁδὸν πορευόμενοι εἰς τὸ λουτρὸν ἢ τὴν παλαίστραν· ὅθεν καὶ αὐτολήκυθος ἀνὴρ ἐπωνομάσθη ὁ ἐκ φιλαργυρίας φέρων αὐτὸς τὴν λήκυθον εἰς τὸ βαλανεῖον. Λήκυθοι τοιαῦται, ἔχουσαι στρογγυλοτέραν γαστέρα, ὠνομάζονται συνηθέστερον ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων βομβυλιὸς καὶ ἀρύβαλλοι· ἔπειτα ἔρχονται τὰ πρὸς ἐνθεσιν μύρων καὶ παντοίων ἄλλων γυναικείων κοσμητικῶν χρήσιμα (πυξίδες, κυλίχναι). Οἱ δὲ τρίποδες μετὰ τῶν λεβήτων ἦσαν ἢ τρίποδες ἐμπυριβῆται, χρησιμεύοντες δηλαδὴ, ἵνα θερμαίνωνται ἐπὶ τοῦ πυρὸς διάφορα ρευστά, ἢ ἄπυροι, χρησιμεύοντες ὡς βάρη κρατήρων ἢ τοιούτων τινῶν δοχείων. «Ἦν γὰρ τὸ ἀρχαῖον δύο γένη τριπόδων, οὓς καλεῖσθαι λέβητας συνέβαινεν ἀμφοτέρους, ἐμπυριβήτης ὁ καὶ λοετροχόος (ἐν οἷς τὸ ὕδωρ ἐθερμαῖνον), ὁ δ' ἕτερος κρατὴρ καλούμενός ἢ ἄπυρος τρίπους· ἐν τούτοις δὲ τὸν οἶνον ἐκίρνων... καὶ τούτων ἐνιοὶ ὠτώεντες, τρίποδα δὲ τὴν ὑπόβασιν ἔχοντες, τρίποδες ὠνομάζοντο.» Ὅτι δὲ οἱ ἄπυροι τρίποδες ἐχρη-

σίμευον ὡς βάρηρα ἢ ὑπόστατα διαφόρων οἴνηρῶν ἀγγείων, γίνεται δῆλον εἰς τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν μετὰ τοιούτων δοχείων, οἶον μετὰ ψυκτῆρος καὶ κυάθου καὶ τῶν τοιούτων.

§ 7. Ἄλλα σκεύη συνηθέστατα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἀλλὰ μετ' ἀπεριορίστου ἐλευθερίας καὶ ἀνεξάντλητου παραγωγικῆς φαντασίας πολλαπλασιασθέντα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰδῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν, ἦσαν οἱ λύχνοι. Ἐν τούτοις ἀναφέρονται λύχνοι τροχήλατοι, ἢ κεράμειοι λύχνοι, ἐλαθέντες τροχῶ ὑπὸ κεραμικῆς ρύμης, καὶ λύχνοι ὀρειχάλκινοι, σπανίως δὲ καὶ λύχνοι ἐκ μαρμάρου ἢ ὑάλου. Τοὺς λύχνους μετεχειρίζοντο οὐχὶ μόνον πρὸς φωτισμὸν ἀλλὰ καὶ πρὸς διάφορα δῶρα μετὰ διαφόρων ἀλληγορικῶν ἐμβλημάτων (μάλιστα ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐποχῇ ὡς ἐπινομίδας, *strenae*, *etrennes*), οὐχὶ δὲ ὡς νεκρωσίμους μόνον λύχνους, ὡς ἐσφαλμένως ἐνομίζετο ἄλλοτε. Παραπέμποντες εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς συλλογὰς καὶ ἀπεικονίσεις τὸν βουλόμενον παρατηρεῖν τὸν ἀπειρον τεχνικὸν πλοῦτον τῶν τοιούτων οἰκιακῶν σκευῶν, μάλιστα εἰς τὸν ἀποκλειστικῶς περὶ τοὺς λύχνους μόνους στρεφόμενον ἕνατον τόμον τῆς συλλογῆς τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Ἑρακλείου, ὅπου εἰσὶ πιστῶς ἀπεικονισμένα καὶ ἡρμηνευμένα περίπου διακόσια εἶδη ὀρειχαλκίνων καὶ κεραμέων λύχνων, σημειοῦμεν ἐνταῦθα μόνον ὅτι οἱ λύχνοι ἦσαν ἢ μεμονωμένοι, ἢ ἐν παντοίαις συνθέσεσιν ἐπὶ λυχνείων ἢ λυχνούχων, οὓς ἐννοητέον οὐχὶ βεβαίως ὡς τὸ στήριγμα ἢ τὸν καυλόν, ἐφ' οὗ ἐπετίθετο ὁ λύχνος, ὁ ἐκαλεῖτο λύχνιον καὶ λυχνία, οὗ τὸ ἀπευρυνόμενον πινάκιον, ἀλλ' ὡς μικρὸν τραπέζιον. Τούτου τοῦ λυχνούχου, ὅστις ἐκαλεῖτο καὶ φανὸς (πανός), μέρη ἦσαν ὁ ποῦς ἢ βάσις, ὁ καυλὸς καὶ ὁ κάλαθος. Εἶχον δὲ οἱ λύχνοι καὶ πλείονας τοῦ ἑνὸς μυκτῆρας (ὀπάς, ἢ τὰ παρὰ τοῖς νεωτέροις ῥάμφη, *becs*, καλούμενα). Οἱ αὐτοὶ μυκτῆρες ἐκαλοῦντο καὶ μύξαι· διὸ καὶ ἀναφέρονται λύχνοι δίμυξοι, τρίμυξοι, πολύμυξοι, μάλιστα δὲ καὶ λύχνοι εἰκοσάμυξοι. Τὸ δὲ ἐντιθέμενον τῷ λύχνῳ θρυαλλίς, ἐλλύχνιον, φλόμος, κατασκευαζόμενον ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἐριωδῶν ἢ νηματώδων φύλλων φυτοῦ, ὅπερ διὰ τοῦτο ἐκαλεῖτο λυχνίτις φλόμος (Ἄρά γε ἢ παρ' ἡμῖν τῆς θρυαλλίδος ὀνομασία φωτύλλιον ἢ φυτύλλιον

μαλλον;) Περὶ δὲ τῶν πολυφώτων λυχνείων (girandoles) εὐρίσκομεν ὅτι Διονύσιος ὁ νεώτερος ὁ τύραννος τῆς Σικελίας ἀνέθηκεν ἐν τῷ πρυτανείῳ τῶν Ταραντίνων λυχνεῖον, δυνάμενον καίειν τοσοῦτους λύχνους, ὅσος ἐστὶν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ. Οἰοιδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἦσαν οἱ λύχνοι, ἀπλοῖ ἢ σύνθετοι, ἐφώτιζον δι' ἐλαίου, ἐγγεομένου δι' ὀπῆς, καλουμένης ὀμφαλοῦ, καὶ ἐν τῷ οἰκιακῷ βίῳ ἦσαν οἱ μόνοι φωστῆρες ἢ λαμπτήρες, ἐννοεῖται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἐξευγενισμοῦ, διότι κατ' ἀρχαιοτέρους χρόνους καὶ ἐν πενιχρότεραις οἰκίαις μετεχειρίζοντο καὶ δάδας, φεγγούσας ἐπὶ τινος σκεύους παραπλησίῳ τῷ ἡμετέρῳ φεγγίτη. Βεβαίως λίαν ἀρχαίους χρόνους κατὰ χίλια περίπου ἔτη πρὸ αὐτοῦ ἐννοεῖ ὁ Ἀθηναῖος, λέγων ὅτι ὁ λύχνος οὐ παλαιὸν εὐρημα, φλογὶ δ' οἱ παλαιοὶ τῆς τε δαδὸς καὶ τῶν ἄλλων ξύλων ἐχρῶντο. Ἀλλὰ κηρία, λαμπάδας, ἢ στεάτινα κηρία, ἦσαν ὅμως ἄγνωστα, καὶ μόνον ἐν λίαν μεταγενεστέροις χρόνοις μνημονεύονται καὶ ταῦτα διὰ τοῦ λατινίζοντος ὀνόματος κανδηλαί (candelae), ὅπερ ὅμως παρὰ Βυζαντινοῖς καὶ παρ' ἡμῖν μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐλαιηροῦ λύχνου τοῦ καιομένου ἐν τοῖς ναοῖς. Τοιαύτη ἡ καταγωγὴ καὶ σημασία τῆς κανδηλας, ἣν ἐν τῷ μεγάλῳ ἑλληνιστικῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὁ Σουλῆδας παρῆγεν ἀπὸ τοῦ καίειν δῆλα. Οἱ λύχνοι συνήθως ἦσαν μικροὶ καὶ ταπεινοί, καὶ διὰ τοῦτο ἐπετίθεντο ἐπὶ λυχνείων (ἢ λυχνιῶν) ἀντιστοιχούντων τοῖς ῥωμαϊκοῖς candelabris. Ἐτι ἀναφέρονται ὡς γενικώτεραι ὀνομασίαι τῶν πρὸς φωτισμὸν σκευῶν φανός, λαμπτήρ, φωστήρ· ἀλλὰ καὶ στίλβη ἦν εἶδος τι λύχνου, καὶ τὸ ἀναφερόμενον ὡς στρατιωτικὸν σκεῦος ὀβελισκολύχνιον ἦν οὐχὶ τόσον, ὡς τινες ὑπέθεσαν, λυχνούχος, ἔχων ἐν εἴδει ὀβελίσκου ἀπὸ τῶν κάτω μέχρι τῆς κορυφῆς αὐτοῦ πλείονας λύχνους, ἀλλὰ σκεῦος κατάλληλον τῇ συνοπτικῇ σκευῇ τοῦ στρατοῦ, δυνάμενον χρησιμεῦσαι συνάμα καὶ ὡς λυχνούχος καὶ ὡς ὀβελός, ὡς καὶ ἡ ξιφομάχαιρα ἐχρησίμευε καὶ ὡς ξίφος καὶ ὡς μάχαιρα, πρὸς ἃ ἀμφοτέρω παραβάλλει ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἐν μικροτέραις πόλεσι συγκέντρωσιν διαφόρων ἀρχῶν ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀρχόντος, συμβουλεύων ὅτι «πρὸς τὴν ὀλιγανθρωπίαν ἀναγκαῖον τὰ ἀρχεῖα, οἷον ὀβελισκολύχνια, ποιεῖν.»

Ἐξερχόμενοι δὲ τῆς οἰκίας ὀψέ τῆς ἑσπέρας ἢ σκότους ὄντος, ἔχρηζον ἰδίου φανοῦ καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς, ἅτε ἐλλείποντος παντάπασι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τοῦ διὰ φανῶν φωτισμοῦ τῶν ὁδῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἦν γενικὴ συνήθεια, πιθανῶς δὲ καὶ ῥητὴ διάταξις, ἔχειν προπορευόμενον δοῦλον μετὰ φανοῦ ἢ λαμπάδος. Πρὸς τοῦτο μετεχειρίζοντο καὶ δᾶδας, ἢ δετὰς ὡς ἀποτελούσας δέσμην ἐκ ξύλων τετμημένων, ἢ καὶ ἄλλα εἶδη φανῶν ἐκ φρυγάνων κεχρισμένων διὰ ῥητίνης, ἵνα καταστῶσιν εὐφλεκτα, ὡς π. χ. ἐκ κληματίδων ἀμπέλου. Ἐνίοτε δὲ μετεχειρίζοντο καὶ τινα εἶδη φανῶν ἐκ κέρατος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαφανοῦς, οἵτινες ἀττικῶς ἐκαλοῦντο πάλιν λυχνοῦχοι, ὡς ἐμπεριέχοντες ἐντὸς τὸν λύχνον. Ἡ συνήθεια τοῦ οὕτω φωτίζεσθαι καθ' ὁδὸν ἦν γενικὴ καὶ μόνον τὸ φέγγος τῆς μεγαλοδώρου σελήνης ἠδύνατο ἀντικαθιστᾶν τὸν τοιοῦτον φανόν· καὶ ταύτην τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἐλαίου, ἣν ἴσως οἱ νεώτεροι ἐπιτηδεύουσι μᾶλλον, ἅτε καὶ ἐν ἀσελήνοις νυξὶ μὴ ἄπτυντες λύχνους, ἐὰν αὗται φέρωνται ἐν τῷ ἡμερολογίῳ ὡς σεληναῖαι, ἐπαινεῖ καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ παρ' Ἀριστοφάνει χορός· «πρῶτα μὲν τοῦ μηνὸς εἰς δᾶδ' οὐκ ἔλαττον ἢ δραχμὴν, ὥστε καὶ λέγειν ἅπαντας ἐξιόντας ἑσπέρας· μὴ πρίω, παῖ, δᾶδ', ἐπειδὴ φῶς σεληναίης καλόν»· ἐν δὲ τῷ σκότει μόνος ὁ παράσιτος ὁ μὴ ἐπιτρέπων ἑαυτῷ μεγάλην πολυτέλειαν ἠδύνατο καυχᾶσθαι ἐπὶ τῷ ὅτι «λύχνον ὁ παῖς οὐ συμφέρει μοι ἔρπω δ' ὀλισθράζων τε καὶ κατὰ σκότος ἐρήμος». Ἄλλως δὲ καὶ ἐν οἰκίαις τὴν αὐτὴν ταύτην μεγάλην κατανάλωσιν τοῦ ἐλαίου ἐθρήνουν καὶ τὴν φειδωλίαν αὐτοῦ συνίστων οἱ φιλάργυροι, καὶ ὁ Στρεψιάδης ἀπειλεῖ τὸν θεράποντα διὰ τιμωρίας, διότι ἀνῆπτε τὸν πότην λύχνον καὶ ἐνετίθει αὐτῷ τῶν παχειῶν θρυαλλίδων, ὡς ἄλλος ἀπαγορεύει τὸ ἐξάγειν ἐπὶ πολὺ τὴν θρυαλλίδα· «τί δὴ παθὼν τῷ δακτύλῳ τὴν θρυαλλίδ' ὠθεῖς; καὶ ταῦτα τοῦλαίου σπανίζοντος, ὦ ἄνοητε· οὐ γὰρ δάκνει σε, ὅταν δέῃ τίμιον πρίασθαι» (τὸ ἔλαιον); τὸ δὲ κατασβέσαι τὸν λύχνον ἐλέγετο κατακοιμῆσαι τὸν λύχνον, ὅπερ εἶδος ἀποσβέσεως ἐγένετο ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἡρέμα, διότι πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς ἄλλως παχείας θρυαλλίδος προσεμέτρουν καὶ τὴν ποσότητα τοῦ εἰς τὸν λύχνον ἐγχεομένου ἐλαίου.

§ 8. Ἐκ δὲ τῶν διαφόρων σκευῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν γυναικεῖον κόσμον ἄξιον μνημονεῦσαι ἐνταῦθα τὸ κάτοπτρον, ὅπερ ἄλλως ἐλέγετο καὶ ἔνοπτρον καὶ ἔσοπτρον. Τοῦτο δὲ ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μεταλλίνη πλάξ στρογγύλη, λεία καὶ στιλπνή, καὶ ἠδύνατο μετατοπίζεσθαι καὶ τίθεσθαι ἐντὸς θήκης, ἢ ἐκαλεῖτο λοφεῖον. Διὰ τὴν σπανίαν χρῆσιν τῆς ὑάλου κατεσκευάζον ἐκ μετάλλου οὐχὶ μόνον χαλκᾶ κάτοπτρα, ἀλλὰ καὶ ἀνταυγαστήρια (*lanternes à reverbère*), ἢ εἶδη κατόπτρων ἀντανακλαστικῶν τοῦ φωτός τῶν λύχνων, καὶ τοιοῦτό τι φαίνεται ὅτι ἦν τὸ παρὰ Ξεφῶντι ἀπαντῶμενον χαλκεῖον. Πρὸς μεγαλοπρεπή δὲ ἐπικόσμησιν τῶν θαλάμων οὐδαμῶς μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι τὰ τοσοῦτον συνήθη παρὰ τοῖς νεωτέροις μεγάλα κρυστάλλινα κάτοπτρα τῶν τοίχων. Ἄλλως ὅμως καὶ μεγάλα κάτοπτρα ἦσαν εὐχρηστα τὸ μὲν σπανίως ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις, καὶ τοιοῦτον φαίνεται ὅτι ἦν τὸ τοῦ Δημοσθένους κάτοπτρον, οὗ ἐνώπιον ἐμελέτα τὰς κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν χειρονομίας, τὸ δὲ ἐν μεταγενεστέροις κατ' αἰγυπτιακὴν καὶ ῥωμαϊκὴν συνήθειαν ἐκ διαφόρων ὑλῶν κατασκευασμένα καὶ μέγεθος ἀνδρός ἔχοντα. Τὰ ἑλληνικὰ κάτοπτρα, ἔχοντα ἐνίοτε πλαίσια χρυσᾶ καὶ λιθοκόλλητα, εἶχον καὶ διάφορα σχήματα, ὠσειδές, στρογγύλον, ἢ τετράγωνον. Ἦσαν δὲ οὐχὶ μόνον ἐκ χαλκοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων μεταλλικῶν οὐσιῶν, καὶ ἐκ μαρμάρου, οἷον ἐκ τοῦ μέλανος ἀνθρακίου τοῦ ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Ἀρκαδίας μεταλλευομένου, ἅτινα ἐχρησίμευον μόνον πρὸς στολισμόν, καὶ μεταγενεστέως πολλάκις καὶ ἐκ πολυτίμων μετάλλων καὶ λίθων, ἐξ ἀργύρου, χρυσοῦ, ὡς ἀναφέρεται παρ' Εὐριπίδῃ χρυσοῦν κάτοπτρον κορινθιουργές, περὶ Νέρωνος δὲ ὅτι εἶχε καὶ ἐκ σμαράγδου. Τὰ κάτοπτρα τέλος ἐχρησίμευον καὶ ὡς ἐρωτικὰ δῶρα καὶ ὡς κτερίσματα ἐν τοῖς τάφοις. Γενικωτέρα χρῆσις τοῦλάχιστον κατ' ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐγένετο τῶν λουτήρων, οἱ ἐκαλοῦντο ἔτι πύελοι καὶ ἀσάμινθοι, μέχρις οὗ μετὰ ταῦτα ἀντικατεστάθησαν διὰ τῶν λουτρῶνων ἢ βαλανείων, ἅτινα κατὰ μικρὸν ἢ ἀρχιτεκτονικὴ κατέστησεν ἀναγκαῖα καὶ σταθερὰ παράρτηματα ἰδιωτικῶν οἰκιῶν καὶ ἀπαραίτητα δημόσια κτίρια ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ πάνυ παλαιοὶ βαλανεῖα οὐκ ἤδεσαν, ἐπεὶ ἐν ταῖς

λεγομέναις ἀσαμίνθοις ἐλούοντο» (Ἀρτεμίδ.) Ἐκτὸς τῆς πυέλου (ἐμβάσεως, ἐμβατῆς), ἐν ἣ ἀπελούοντο οἱ ἀρχαῖοι, καὶ ἡ μεγα-νεστέρωσ ἐκαλεῖτο καὶ κολουμβήθρα καὶ λουτήριον ἢ λουτρόν, ἀναφέρονται καὶ ἄλλα πρὸς ἐναπόνησιν τοῦ προσώπου καὶ τῶν ποδῶν ἀγγεῖα, πρόχοι, λεκάναι, λέβητες, σκάφη, ποδανιπτῆρ (καὶ οὐχὶ ποδάνιπτρον· διότι οὕτως ἐκαλεῖτο τὸ ἀπ' αὐτοῦ ὕδωρ ἢ λῦμα, ὅπερ καὶ νίπτρον καὶ λούτριον ἐκαλεῖτο), πέλιξ καὶ πέλις, ἢ ξυλίνη πεπελεκημένη λεκάνη. Ἐπὶ τέλους σημειοῦμεν τὰ σκεύη, ἐν οἷς ἐτίθετο τὸ ὕδωρ· πρὸς τοῦτο ἀναφέρονται κρωσσός, ὑδρία (ὑδρεῖον), ἀμφορεὺς (ἀμφορίσκος, ἀμφορείδιον), κεράμιον, κῶθων, στάμνος, κάλπις, ἄγγος (ἀγγεῖον, ἀγγεῖδιον), τεῦχος κεραμεοῦν (γῆϊνον), χυτρεοῦν (χαλκοῦν)· πρὸς ἀπάντησιν δὲ ὕδατος ἐκ φρεάτων ἢ λάκκων ἐχρησίμευον ἀντλητῆρ, ἀντλία, ἰμονιά, ἰμάς, κάλος (σχοινίον), κάδος, τροχαλία, ἔτι δὲ καὶ κιλώνειον (μέρη δὲ τροχαλίας τονία, τοπεῖα, ἀξόνια)· ὁ δὲ ἀντλῶν ἐχρηζε καὶ ἀρπάγης καὶ κρεάγρας καὶ λύκου· «οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὰ σκεύη, οἷς τοὺς ἐκπεσόντας τῶν κάδων ἐκ τῶν φρεάτων ἀνέσπων.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΕΣΘΗΤΟΣ Η ΙΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ.

§ 1. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διακρίνεται καὶ κατὰ τὸν ἱματισμὸν ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους βαρβάρους ἐπὶ τῇ αὐτῇ μεγάλῃ ἀφελείᾳ καὶ εὐγενεῖ ἀπλότητι τῶν ἐνδυμάτων, ἐφ' ἣ διεκρίθη καὶ κατὰ πάσας τὰς ἄλλας ἐκπληρώσεις τῶν ἀπαραιτήτων ἀναγκῶν τοῦ βίου αὐτοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς ἱματισμὸς, περὶ οὗ τοσαῦται εἰδήσεις, ἐγκατεσπαρμέναι ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγράμμασι, διεσώθησαν καὶ τοσαῦτα τεχνικὰ μνημεῖα, ὥστε εὐρίσκεται τις ἐστενοχωρημένος ἐκ τοῦ πλήθους κατὰ τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ, φαίνεται ὅτι τοῦλάχιστον παρὰ τοῖς ἀνδράσιν σταθερῶς περιωρίσθη ἐν τοῖς αὐτοῖς συστατικοῖς στοιχείοις, ἃ εὐρίσκομεν ἤδη ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ποιήμασιν. Τὰ ἐνδύματα, ὧν ἕκαστον πάντως παρήλλαττε κατὰ τοὺς διαφόρους χρόνους, τόπους καὶ καταστάσεις, διαιροῦνται εἰς δύο γενικὰς τάξεις κατὰ τὰς δύο θεμελιώδεις ἐννοίας τοῦ ἐνδύεσθαι καὶ περιβάλλεσθαι, εἰς ἐνδύματα, ἅπερ ἐφόρουσιν δηλαδὴ ἐνδυόμενοι ἢ εἰσδυόμενοι εἰς αὐτά, καὶ εἰς περιβόλαια ἢ περιβλήματα ἢ ἐπιβλήματα, ἃ περιεβάλλοντο ἢ ἀμφιέννυντο ἢ ἐπέρριπτον περὶ τὸ σῶμα. Διὸ καὶ ἡ γενικὴ λέξις ἢ σημαίνουσα πάντα τὰ συστατικὰ τοῦ ἱματισμοῦ μέρη καὶ τὸν ὅλον ἱματισμὸν, ἢ ἐσθῆς ἢ τὸ ἐσθημα, παρίσταται ὡς διπλοῦν τὴν χρείαν, ὡς ἐνδύναί τε καὶ ἐπιβαλέσθαι (indui καὶ amicitia). Ἡ τοιαύτη διάκρισις ἀπαντᾶται γινομένη πάντοτε μετὰ προσοχῆς παρὰ τε τοῖς

Ἑλλησι καὶ τοῖς Ῥωμαίοις συγγραφεῦσι, παρ' οἷς ἀναφέρεται ὅτι τὸ μὲν ἱμάτιον (pallium) περιβάλλεται τις ὡς περιβόλαιον (amiciri, habere amictui pallium), τὸν δὲ χιτῶνα ἐνδύεται, (indui, habere indutui tunicam). Τὸ περιβάλλεσθαι τὸ ἱμάτιον ἐλέγετο ἔτι καὶ ἀμφιέννυσθαι, ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, ὀρθῶς παράγοντες παρὰ τὸ ἔω (=βάλλω, ῥίπτω, ἴημι), κακῶς ἐξηγοῦνται διὰ τοῦ ἐνδύομαι, διότι κατ' ἐτυμολογίαν τὸ ῥῆμα ἀμφιέννυσθαι οὐδὲν ἄλλο δύναται σημαίνειν ἢ περιβάλλεσθαι. Τὴν τοιαύτην ἐσφαλμένην ἐξήγησιν τῶν γραμματικῶν οὐδαμῶς δύναται δικαιολογήσαι οὐδὲ ἡ καταχρηστικὴ ἐνίοτε χρῆσις τῆς λέξεως ταύτης ἀντὶ τοῦ ἐνδύεσθαι ἐπὶ ἐνδυμάτων, ἅπερ προφανῶς εἰσι τοιαῦτα, ὡς περὶ τοῦ χιτῶνος, περὶ οὗ εὗρηνται παρὰ Ξενοφῶντι συμπαρατεθειμένα ἀμφότεραι αἱ λέξεις· «τὸν μὲν ἑαυτοῦ χιτῶνα ἐκεῖνον ἤμφιεσε, τὸν δ' ἐκείνου αὐτὸς ἐνέδου». Ὡς κυριώτατον ἐνδυμα ἐνεδύοντο τὸν χιτῶνα (χιθῶνα), ὅστις ἦν ἐρράμμενος καὶ συνήθως ἐζώννυτο διὰ τῆς ζώνης ἢ τοῦ ζωστῆρος, ἐν ᾧ ὁ ἐν ἰδιαιτέραις περιστάσεσι μὴ ζωννύμενος ἐκαλεῖτο χιτῶν ὀρθοστάδιος ἢ ὀρθοσταδίας. Ὁ ἀρχαιότερος ἐλληνικὸς χιτῶν εἶχε μόνον εὐρείας ὀπὰς πρὸς ἐλευθέραν ἐξοδὸν τῶν βραχιόνων, καὶ μόνον μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ὡς φαίνεται, ἤρξαντο αὐταὶ μηκυνόμεναι καὶ συστενούμεναι συγχρόνως ὡς πραγματικαὶ χειρίδες, καὶ ἔκτοτε ἀναφέρεται συχνότατα ὁ χειριδωτὸς χιτῶν. Διότι καὶ ὁ Ἱρόδοτος, ποιούμενος τὸν λόγον περὶ τῆς Περσικῆς στολῆς προγενεστέρων χρόνων, κρίνει ἀναγκαῖον τὸ προσδιορίσαι ῥητῶς καὶ χιθῶνας χειριδωτούς, καὶ ἐπομένως ἐπίσης ὀλίγον δικαιοῖ ἡμᾶς, ὅπως ἐκλάβωμεν τοὺς τοιούτους χιθῶνας ὡς ἐλληνικούς, ὅσον καὶ τὰς πλατείας ἀναξυρίδας τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ἄλλως δὲ ἀναφέρεται καὶ παρ' Ἑλλησι συγγραφεῦσιν ἀνεξαρτήτως ἀνατολικῆς συνηθείας ὁ ἀμφιμάσχαλος χιτῶν, ὃν οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ ἐξηγοῦνται δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ χειριδωτοῦ ἢ δύο χειρίδας ἔχοντος χιτῶνος, διότι τὰς χειρίδας ἐκάλουν καὶ μασχάλας, ὡς καλυπτούσας πρὸ πάντων τοῦτο τὸ μέρος τοῦ σώματος. Καὶ οὗτος μὲν ὁ ἀμφιμάσχαλος χιτῶν ἦν τῶν ἐλευθέρων, ὁ δὲ ἑτερομάσχαλος ἦν χιτῶν δουλικὸς καὶ ἐργατικὸς καὶ εἶχεν ἐρράμμενήν μόνον τὴν ἑτέραν

χειρίδα, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβε. Μόνον τὸ μῆκος καὶ τὸ ὕφασμα τοῦ χιτῶνος καὶ κατὰ πρωϊμωτέρους ἤδη χρόνους ὑπέκειτο εἰς τοπικὰς ἐπιδράσεις, καθ' ὅσον οἱ Ἴωνες κατεβίβαζον αὐτοὺς μέχρι τῶν ποδῶν καὶ οὕτως εἴλκον αὐτούς· διὸ καὶ παρ' Ὀμήρῳ ἤδη οἱ τοιοῦτον ποδήρη χιτῶνα ἐνδύόμενοι Ἴωνες καλοῦνται ἐλκεχιτῶνες, ἀδηλόν ὄμως, κατὰ πόσον οἱ τοιοῦτοι ποδήρεις χιτῶνες προῆλθον ἐξ ἑλληνικῆς συνήθειας, ἢ ἐξ ἀσιατικῆς, μεταδοθείσης καὶ ἀσμένως παραληφθείσης ὑπὸ τῶν πρὸς πᾶσαν ἀσιατικὴν τρυφήν καὶ θηλυπρέπειαν ἐπτοημένων ἀβροδιαίτων Ἰώνων. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ πολυτέλεια τοῦ λιτοῦ χιτῶνος εἶχεν ἀποδιώξασα τὸν μάλλινον χιτῶνα τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων. Τοῦλάχιστον ἡ τοιαύτη ἐν Ἀθήναις παρὰ τοῖς ἀνδράσιν ἐπικρατοῦσα συνήθεια τοῦ φορεῖν ποδήρεις χιτῶνας, ἣτις κατ' ἀρχαιοτέρους χρόνους ἠδύνατο φαίνεσθαι ὡς τι γυναικεῖον, καθ' ἣν οἱ οἰκοδόμοι ἠδυνήθησαν παραβαλεῖν εὐφυῶς καὶ γλευαστικῶς τὸν ποδήρη χιτῶνα φοροῦντα καὶ τὴν κόμην εὐπρεπῶς κεκοσμημένον Θησέα πρὸς παρθένον, καὶ ἠρώτησαν μετὰ γλεύης, ὅτι δὴ παρθένος ἐν ὥρᾳ γάμου πλανᾶται μόνη, — παρὰ τοῖς εὐδαιμόσι τῶν Ἀθηναίων φαίνεται διαρκέσασα μέχρι σχεδὸν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης· «ἐν τοῖς πρώτοις Ἀθηναῖοι τὸν τε σίδηρον κατέθεντο καὶ ἀνειμένη τῇ διαίτῃ εἰς τὸ τρυφερώτερον μετέστησαν· καὶ οἱ πρεσβύτεροι αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὸ ἀβροδίαιτον οὐ πολὺς χρόνος, ἐπειδὴ χιτῶνάς τε λινοῦς ἐπαύσαντο φοροῦντες καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐνέρσει κρωβύλον ἀναδούμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν·» εἰ καὶ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς τὰνάπαλιν λέγει ὅτι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων μετέβη ἡ συνήθεια καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἴωνας· «ἀφ' οὗ καὶ Ἰώνων τοὺς πρεσβυτέρους κατὰ τὸ ξυγγενές ἐπὶ πολὺ αὕτη ἡ σκευὴ κατέσχε».

§ 2. Ἐπὶ τοῦ χιτῶνος ἐπέρριπτε, περιεβάλλετο ἢ ἀνεβάλλετο ὁ Ἕλλην τὸ τετράγωνον ἐπίβλημα ἢ περίβλημα, τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν ἑλληνικὸν ἱμάτιον, τὸ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν τήβενναν (togam) ἀναφερόμενον pallium Graecanicum, τὸ ἑλληνικὸν φᾶρος, ὡς καλεῖται παρ' Ὀμήρῳ τὸ ἱμά-

τιον, καὶ οὐχὶ χλαίνα, ὡς τινες ὑπετόπασαν. Τὸ ἱμάτιον ἐκάλυπτεν δλόκληρον τὸ σῶμα, καὶ διὰ τοῦτο ὤφειλε κατέρχεσθαι τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ γόνατος, συνηθέστερον δὲ πολὺ κατωτέρω τῶν γονάτων καὶ μέχρι τῶν σφυρῶν. Καὶ ἐν ᾧ βραχυτέρα ἀναβολὴ ἄνω τῶν γονάτων ἦν ἀσχημοσύνη καὶ ἀγροικίας σημεῖον, ἐν ᾧ ὁ δεινὸς τὴν χαρακτηριστικὴν τῶν συνηθειῶν τοῦ βίου Θεόφρατος γράφει ὅτι ἀγροίκου ἰδίον ἐστὶ τὸ καθιζάνειν ἀναβεβλημένον ἄνω τοῦ γόνατος, ὥστε τὰ γυμνά αὐτοῦ φαίνεσθαι, καὶ μικρολόγου δὲ τὸ φορεῖν τὰ ἱμάτια ἐλάττω τῶν μηρῶν, ἢ μέχρι τῶν σφυρῶν πάλιν κάθεις τοῦ ἱματίου καὶ ἡ ἔλξις αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς τρυφή, χλιδὴ καὶ ἀλαζονεία· διὸ ὁ μὲν Πλάτων συνδυάζει τὰς τοιαύτας ἔλξεις τῶν ἱματίων καὶ τοὺς πλούτους καὶ τρυφᾶς καὶ ἐσθῆτας καὶ μύρων ἀλοιφᾶς, ὁ δὲ Δημοσθένης, παριστῶν τὴν ἀλαζονείαν τοῦ ἀνεσπαχότος καὶ ἐπηρμένους ἔχοντος τὰς ὀφρῦς Αἰσχίνου, λέγει ὅτι πορεύεται διὰ τῆς ἀγορᾶς ἔχων καθειμένον τὸ ἱμάτιον ἄχρι τῶν σφυρῶν, ἴσα βαίνων Πυθοκλεῖ, τὰς γνάθους φουσῶν». ὁ δ' Ἀρχιππος λέγει περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλκιβιάδου ὅτι «βαδίζει διακεχλιδῶς, ἔλκων θοιμάτιον, ὅπως ἐμφορῆς τῷ πατρὶ μάλιστα δόξειεν εἶναι». Ἐπι δὲ τὸ ἱμάτιον ὤφειλε φορεῖσθαι οὕτως, ὥστε ἀπολείπειν μὲν ἀσκεπῆ καὶ ἐλεύθερον τὸν δεξιὸν ὤμον, καλύπτειν δὲ πάντοτε τὸν ἀριστερόν. Πρὸς τοῦτο ἐρρίπτετο ἐν πρώτοις τὸ ἱμάτιον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ ἐκρατεῖτο διὰ τοῦ βραχίονος, ἔπειτα ἐπὶ τῶν νώτων ἐφέρετο πρὸς τὴν δεξιάν πλευράν ὑπὲρ τὸν δεξιὸν βραχίονα ἢ καὶ ὑπ' αὐτὸν καὶ ἐτυλίσσετο πάλιν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ἢ βραχίονος. Τὸν τοιοῦτον δὲ τρόπον τοῦ περιβάλλεσθαι ἐκάλουν ἐπὶ δεξιᾷ ἀμπισχνεῖσθαι, ἢ ἐπιδέξια ἀναβάλλεσθαι, καὶ ἐθεωρεῖτο καὶ τοῦτο σημεῖον ἐλευθερίου ἀγωγῆς, ἀνελευθέρου δὲ καὶ ἀπαιδευτοῦ τὸ μὴ ἐπίστασθαι ἀναβάλλεσθαι ἐπιδέξια· διὰ τοῦτο παρ' Ἀριστοφάνει εἰσάγεται ὁ Ποσειδῶν λέγων τῷ βαρβάρῳ· «οὔτος, τί ὄρας; ἐπ' ἀριστερ' οὕτως ἀμπέχει; οὐ μεταβαλεῖς θοιμάτιον ὡς ἐπὶ δεξιᾷ;» Ἐν γένει δὲ πολὺ ἔμελε τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι καὶ τοῦ κοσμίως ἀναλαμβάνειν τὴν ἐσθῆτα, καὶ ἐσκωπτοὺν τοὺς μὴ ποιοῦντας τοῦτο, ὡς ἡ Σαπφῶ σκωπτικῶς λέγει περὶ Ἀνδρομέδας· «τίς δ' ἀγροικ-

ὥτις τοι θέλγει νόον, οὐκ ἐπισταμένα τὰ βράκε' ἔλκην ἐπὶ τῶν σφύρων»; ὁ δὲ Φιλέταιρος ἀποτείνεται πρὸς τινα, «ἀμφὶ στέρνοις φᾶρος οὐ καθήσεις, τάλαν, μηδ' ἀγροίκως ἄνω γόνατος ἀμφέξει;» Κοσμίαν δὲ καὶ ἐλευθέριον ἀναβολὴν τοῦ ἱματίου παριστῶσιν ἡμῖν καὶ αἱ ὠραῖαι εἰκόνες τοῦ τοσοῦτον ἐγκωμιάζοντος τὴν ἐπὶ τοῦ βήματος ῥητορικὴν σωφροσύνην καὶ κοσμιότητα Αἰσχίνου ἐν τῷ Βουρβωνικῷ Μουσεῖῳ καὶ ἡ τοῦ Σοφοκλέους ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου, ἐν ᾧ ὁ ἀνδριαντοποιὸς τοῦ Μενάνδρου καὶ Ποσειδίππου ἐν Πιοκλημεντίνῳ Μουσεῖῳ ἐπέτρεψεν ἑαυτῷ μείζονα ἐλευθερίαν. Μείζων δὲ ἐλευθερία ὡς πρὸς τὸν τοιοῦτον κόσμιον τρόπον τοῦ περιβάλλεσθαι τὸ ἱμάτιον ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους τοῦλάχιστον χρόνους ὡς ἀνάρμοστον καὶ ἀσχημοσύνη. Περὶ τῶν ῥητόρων τοῦλάχιστον γινώσκομεν ὅτι ἀγορεύοντες ἀπὸ τοῦ βήματος ἐκράτουν τὴν χεῖρα ἐντὸς τοῦ ἱματίου, ὡς ὁ Αἰσχίνης, ἀντιπαρατιθεὶς τὴν νεωτέραν ἀκοσμον συνήθειαν πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἔθος, καὶ ἀναφερόμενος εἰς τινα ἀνδριάντα τοῦ Σόλωνος, ἰδρυμένον ἐν Σαλαμῖνι, λέγει «ὁ νυνὶ πάντες ἐν ἔθει πράττομεν, τὸ τὴν χεῖρα ἔξω ἔχοντες λέγειν, τότε τοῦτο θρασύ τι ἐδόκει εἶναι καὶ εὐλαβοῦντο τοῦτο πράττειν». Καὶ ὁ μὲν ἀνδριάς τοῦ Σόλωνος, μόλις πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ἀγορεύοντος ἰδρυθεὶς, ἦν περιβεβλημένος κατὰ μίμησιν τοῦ ἀρχαίου ἔθους, ταύτην δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ βήματος εὐσχημοσύνην παρέβλαψεν ἐκ τῶν ῥητόρων πρῶτος ὁ ἀκόλαστος δημαγωγός, ὁ ἀλλαντοπώλης Κλέων. Πάντως ὅμως τὸ τοιοῦτον ἔθος πρέπει ἀναφέρειν οὐχὶ εἰς τοὺς ῥήτορας μόνους, εἰς οὓς ἄλλως ἠδύνατο μεταβῆναι τοῦτο ἐκ τῆς εὐδοκιμούσης σωφροσύνης τοῦ κοινοῦ βίου· ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ μετὰ τὴν ἐν τῷ βήματι κατάργησιν τῆς τοιαύτης κοσμιότητος ἐνέμειναν πιστοὶ τῷ ἀρχαίῳ ἔθει, ὡς περὶ Φωκίωνος ἀναφέρεται ἡμῖν ὅτι, ὅτε ἐτύγχανε περιβεβλημένος, οὐδέποτε εἶχε τὴν χεῖρα ἐκτὸς τῆς περιβολῆς· ἀλλ' οὗτος συνήθως περιήρχετο γυμνός, δηλαδὴ φορῶν χιτῶνα μόνον, καὶ ἐάν ποτε ἐφαίνετο φορῶν ἱμάτιον, οἱ στρατιῶται ἀστεϊζόμενοι ἐξελάμβανον τοῦτο ὡς σημεῖον προσεγγίζοντος χειμῶνος. Καὶ ἡ μὲν ἔλλειψις τοῦ χιτῶνος ὑπέφαινε τὸ μέγιστον ἐνδειαν, καὶ ὡς τοιοῦτος ἀγίτων ἀνα-

φέρεται ὁ Σωκράτης, ὅς ἄλλως περιήρχετο καὶ ἀνυπόδητος καὶ ἦν ἡμφιεσμένος ἱμάτιον οὐ μόνον φαῦλον, ἀλλὰ καὶ τὸ αὐτὸ θέρους καὶ χειμῶνος, καὶ ὁ διάσημος ἐπὶ πενία καὶ φιλοπονία Κλεάνθης ἀχίτων ἀναφέρεται παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ, διηγουμένῳ περὶ αὐτοῦ ὅτι, ἡγούμενος τῶν ἐφήβων ἐπὶ τινα θέαν, παρεγυμνώθη ὑπ' ἀνέμου καὶ ὤφθη ἀχίτων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ὄλβιος τύραννος τῶν Συρακουσῶν Γέλων παρέρχεται εἰς τὴν ἀγορὰν ἀχίτων ἐν ἱματίῳ, καὶ ὁ Λακεδαιμόνιος Ἀγησίλαος, γέρων ἤδη ὢν, προῆει πολλάκις ἀνυπόδητος καὶ ἀχίτων, περιβαλλόμενος αὐτὸν τὸν τρίβωνα, καὶ μάλιστα ἐωθινὸς ἐν ὥρᾳ χειμερίῳ, ἵνα παραλίπωμεν ἐνταῦθα τὸν τοῦ Δημοσθένους ἀνδριάντα καὶ ἄλλους φιλοσόφων ἀνδριάντας, πιθανῶς ἐπὶ τὸ ἰδανικώτερον γενομένους, διότι βεβαίως μόνον οἱ κυνικοὶ ἐκ συστήματος κατεφρόνουν τοῦ χιτῶνος. Τὴν τοιαύτην ἔλλειψιν τοῦ χιτῶνος ἀνεπλήρουν εὐκόλως διὰ τοῦ διπλῶς περιβαλλομένου ἱματίου, καὶ τοιοῦτό τι λέγεται ἡμῖν περὶ τοῦ Ἀντισθένης, ὅς πρῶτος ἐδίπλωσε τὸν τρίβωνα καὶ μόνον αὐτῷ ἐχρήτο, ὡς κατὰ φιλοσοφικὴν ὡσαύτως συνήθειαν ἠδύνατό τις πρὸς τὸ ῥῆγος ἀντὶ παχυτέρου ἱματίου φορεῖν διπλοῦν τὸν τρίβωνα καὶ ἔχειν δύο ἱμάτια τρόπον τινά. Ἀνὴρ ὅμως χωρὶς ἱματίου ἐθεωρεῖτο οὐχὶ μᾶλλον γυμνοῦ περιβεβλημένος, καὶ διὰ τοῦτο πανταχοῦ, ἔνθα, εἴτε ἐκουσίως πρὸς ἐνδειξιν ἀπλότητος, εἴτε ἄλλως πως ἀναγκαζόμενος, ρίπτει τις τὸ ἱμάτιον καὶ μένει μετὰ τοῦ χιτῶνος μόνου, χαρακτηρίζεται διὰ τοῦτο καὶ μόνον ὡς γυμνὸς ἐν χιτωνίσκῳ, ὅπερ ἐκληπτέον βεβαίως οὐχὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, καθ' ἣν λέγεται καὶ περὶ τῶν διαφανῶν ταραντινῶν καὶ ἀμοργίνων χιτωνίων ἢ χιτωνίσκων τῶν γυναικῶν. Οἱ δὲ παῖδες ἐν Ἀθήναις κατὰ μὲν προγενεστέρους χρόνους ἐφόρουν μόνον τὸν χιτῶνα, ἀλλὰ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον εἰσῆχθη τὸ ἔθος τοῦ περιβάλλειν καὶ αὐτοὺς δι' ἱματίου. Διὸ περὶ μὲν τῆς ἀρχαίας ἐκείνης συνηθείας λέγει ὁ Δίκαιος λόγος παρ' Ἀριστοφάνει ὅτι οἱ παῖδες ὤφειλον βαδίζειν ἐν ταῖς ὁδοῖς εὐτάκτως εἰς κιθαριστοῦ οἱ κωμῆται γυμνοὶ ἀθρόοι, «κεί κριμνώδη κατανίφοι», περὶ δὲ τῆς μεταγενεστέρως χλιδῆς λέγει πρὸς τὸν ἄδικον λόγον, «σὺ δὲ τοὺς νῦν εὐθὺς ἐν ἱματίοις προδιδάσκεις ἐντετυλίχθαι» ἢ δὲ Σπαρτιάτις

νεολαία μέχρι μὲν τοῦ δωδεκάτου ἔτους ἐφόρει μόνον τὸν χιτῶνα, μετὰ δὲ ταῦτα μόνον τὸν τρίβωνα κατὰ τὸν Πλούταρχον· «γενόμενοι δὲ δωδεκαετείς (οἱ παῖδες) ἄνευ χιτῶνος ἤδη διετέλουν, ἐν ἱμάτιον εἰς τὸν ἐνιαυτὸν λαμβάνοντες».

§ 3. Ἄλλως δὲ τοῦτο τὸ ἱμάτιον, ὅσον καὶ ἂν ᾖν τετριμμένον, διετέλει τὸ ἐν τῇ πόλει ἢ ἀστεῖον περίβλημα τοῦ ἐλευθέρου. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ τετριμμένον καὶ ἐπὶ πολὺ πεφορημένον ἱμάτιον ᾖν, ὅπερ καὶ ἐκαλεῖτο κατ' ἀρχάς, τρίβων, ἢ ἐν πληρεστέρα ἐκφράσει ἱμάτιον τρίβων γένόμενον. Ἐπειτα ὅμως ἡ λέξις αὕτη μετέπεσεν εἰς ἄλλην σημασίαν, καὶ ἀπλῶς τρίβων ὀνομάζεται πᾶσα πενιχρὰ ἐκ χονδροῦ ὑφάσματος ἐνδυμασία, ἰδίως δὲ ἢ σπαρτιατικὴ λιτὴ ἐσθῆς, εἰς ἣν ἀποβλέπων ὁ Πλούταρχος ἠδύνατο λέγειν περὶ τῆς παντοδυνάμου Σπάρτης ὅτι ἀπὸ σκυτάλης μιᾶς καὶ τρίβωνος ἤρχε τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης· τοιοῦτον τρίβωνα ἀναφέρεται φορῶν καὶ αὐτὸς ὁ ἄλλως ἀχίτων Ἀγησίλαος. Διὸ καὶ οἱ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι πρὸς ἀλαζονεῖαν προσποιούμενοι τὰ μικρὰ καὶ φανερά βαυκοπανοῦργοι καὶ ἐσκυθροπακότες καὶ κατεαγότες τὰ ὤτα κατὰ μίμησιν τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ λακωνίζοντες, ἐφόρουν τοιαύτην μετρίαν ἐσθῆτα καὶ βραχείας ἀναβολάς, τρίβωνας καὶ τριβώνια. Ὁ τρίβων ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Σωκράτους ἐγένετο καὶ γενικὴ περιβολὴ τῶν φιλοσόφων, πρὸ πάντων δὲ τῶν ἐπὶ καταφρονήσει τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ἐπὶ ἀπαθείᾳ ἀλαζονευομένων κυνικῶν καὶ στωϊκῶν φιλοσόφων· ὥστε καὶ μετὰ τοῦ πύγωνος κατήντησε τὸ ἔμβλημα τῆς ἀξίας τοῦ φιλοσόφου καὶ ὡς διακριτικὴ στολὴ αὐτοῦ, δι' ἧς καὶ μόνης τῷ ὄντι ἐπειρῶντο τινὲς διακρίνεσθαι, περὶ ὧν ὁ Ἐπίκτητος λέγει· «εὐθὺς ἀναλαβόντες τρίβωνα καὶ πύγωνα καθέντες φασίν· ἐγὼ φιλόσοφος εἰμι» *). — Τὸ ἱμάτιον, καὶ πενιχρὸν ὄν καὶ τετριμμένον, ᾖν τὸ σεμνὸν περιβόλαιον τοῦ ἐλευθέρου πολίτου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τε τοὺς δούλους καὶ πρὸς τὴν τάξιν τῶν γεωργῶν καὶ χειρωνακτῶν, ἢ τὴν ἐργα-

*). Τοιοῦτον, ἐν παρόδῳ εἰπεῖν, τρίβωνα ἐφόρουν καὶ οἱ κατὰ τὸν χριστιανισμὸν φιλοσοφούντες, καὶ τοιοῦτον ἐστὶ καὶ οὕτως ὀνομαστὸν τὸ τῆς τάξεως τῶν μοναχῶν καὶ ἱερέων ῥάσον, εἰ καὶ τοῦτο ἀναβάλλεται ἐπὶ τοῦ ἱματίου.

τικὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Οἱ τοιοῦτοι ἢ περιεβάλλοντο ἔτι κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν δέρματα ζώων ἢ διφθέρας, ἢ ἔφερον τὸν ἀπλοῦν χιτῶνα ἢ τὴν λεγομένην ἐξωμίδα. Τὰ ἐκ δερμάτων φορήματα τῶν ποιμένων καὶ ἐν γένει τῶν χωρικῶν ἐκαλοῦντο διφθέραι καὶ βαῖται. Τὴν τοιαύτην ἀντίθεσιν μεταξὺ ἔθους καὶ ἱματισμοῦ εὐπόρων καὶ ἀπόρων καταδεικνύει μετὰ κωμικῆς χάριτος ἡ συζυγικὴ ἔρις τοῦ ἐξ ἀγροίκων Στρεψιάδου καὶ τῆς ἐξ εὐγενῶν γυναικὸς αὐτοῦ ἢ στρεφομένη περιὶ τὴν μέλλουσαν ἀνάτροφὴν τοῦ φιλτάτου βρέφους Φειδιππίδου, καθ' ἣν ἡ μὲν μήτηρ ὠνειρεύετο ὑπὲρ αὐτοῦ μεγαλεῖα καὶ ἄρματα καὶ ξυστίδας, ὁ δὲ πατὴρ αἴγας καὶ διφθέρας· «τοῦτον τὸν υἱὸν λαμβάνουσ' ἐκορίζετο· ὅταν σὺ μέγας ὦν ἄρμ' ἐλαύνῃς πρὸς πόλιν, ὥσπερ Μεγακλέης, ξυστίδ' ἔχων. Ἐγὼ δ' ἔφην, ὅταν μὲν οὖν τὰς αἴγας ἐκ τοῦ φελλέως, ὥσπερ ὁ πατὴρ σου διφθέραν ἐνημμένος,» ἔνθα ὁ σχολιαστὴς σημειοῖ· «ποιμενικὸν περιβόλαιον ἢ διφθέρα· Ἀττικοὶ δὲ λέγουσιν, ἣν νῦν ἰσάλην καλοῦμεν· ἔστι δὲ ἐκ δέρματος κατειργασμένου καὶ βεβυρσοδεψημένου· ἢ δὲ σισύρα ἐξ αἰγοβύρσης. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐν ταῖς τραγωδίαις γέροντες ἢ δοῦλοι ἐκαλοῦντο ἐκ τούτου τοῦ δέρματος διφθερίαι, ὡς καὶ οἱ ἐν ταῖς κωμωδίαις ταῖς περιστρεφομέναις εἰς τὰ τοῦ ἀγροῦ· ὁ ὑπὸ τῶν κακῶν γενόμενος μισάνθρωπος Τίμων, τραπόμενος εἰς τὴν ἐσχατιάν, παρίσταται ἡμῖν ἐργαζόμενος τὴν γῆν ἐναψάμενος διφθέραν, ὑπόμισθος τεττάρων ὀβολῶν, καὶ εἰς τὴν δίκηλλαν καὶ τὴν διφθέραν παραπέμπει ὁ Πλοῦτος τοὺς λάρους ἐθελοπένητας. Ἐκτὸς τῆς διφθέρας, ἣτις παρίσταται ὡς στεγαστὸς χιτῶν ἐπίκρανον ἔχων, ἀναφέρονται καὶ ἄλλαι σκύτιναι ἐσθῆτες καὶ χιτῶνες ἐκ δέρματος, αἵπερ ἀνήκουσιν εἰς βαρβαρικὰ ἔθιμα· οἷον σίτυβα χιτῶν ἐκ δέρματος· ἢ δὲ βαίτη ἣν μὲν προμήκης χιτῶν, οὕτω δὲ Σοφοκλῆς καὶ τὰς σκηνάς τὰς βαρβαρικὰς καλεῖ· σίσυρνα δὲ χιτῶν σκύτινος ἔντριχος χειριδωτός, Σκυθικὸν δὲ τὸ χρῆμα.» ἀλλὰ καὶ ἐν ἐλληνικαῖς χώραις ἡμιπολιτεύτοις περιὶ τὴν Εὐβοίαν καὶ ἐν τῇ Φωκίδι καὶ μεταγενεστέρως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πausανίου οἱ σπανίζοντες βίου ἐφόρουσαν χιτῶνας ἐκ δερμάτων ὡσὲν, ἀλλὰ καὶ οἱ Λοκροὶ οἱ Ὀζόλαι ἐπωνομάσθησαν οὕτω ἀπὸ τῶν

δερμάτων, ἃ ἐφόρουν· διότι, ὡς μήπω ἐπιστάμενοι ὑφάνεσθαι σκέ-
 πην πρὸς τὸ ρῖγος, θηρίων δέρματα ἐποιοῦντο ἀδέψητα, τὸ δασὺ
 τῶν δερμάτων εἰς τὸ ἐκτὸς ὑπὲρ εὐπρεπείας τρέποντες. Ἐν ταῖς
 διφθέραις ταύταις διακριτέον πάντως μεταξύ τοιούτων, αἵτινες περι-
 ἤπτοντο ἢ ἐνήπτοντο (ἐνήφθαι διφθέραν), καὶ ἄλλων, ἃς ἐνεδύοντο
 (σισύραν ἐνδεδυμένος, ἐν πέντε σισύραις ἐγκεκορδυλημένος), ὧν αἱ
 τελευταῖαι εἶχον καὶ ἐπίκρανα (cuculli, capuchons)· διότι καὶ ἡ
 σισύρα ἦν πιθανῶς περίβλημα ἐκ διφθέρας, εἰ καὶ αὕτη ἐχρησί-
 μευεν ὡς αἰσθητὸν κλίνης· πολλάκις δὲ μένει ἀμφίβολον, ἂν δι'
 αὐτῆς σημαίνεται δέρμα, ἢ μᾶλλον ἄλλο τι χονδρὸν ὑφασμα, καὶ
 ἐν ᾧ παρά Λουκιανῷ ἡ σισύρα ἀναφέρεται ὡς παχεῖα καὶ ἱμά-
 τιον, συνδυαζομένη μετὰ τῆς πορφύρας· «ἡ πορφύρα ἔστω μόνον
 καλὴ καὶ εὐανθής», ἀλλαχοῦ ἡ σισύρα οὐδαμῶς διαφέρει τῆς
 προμνησθείσης διφθέρας, ὡς παρά Λόγγῳ· «τερπομένοις δὲ αὐτοῖς
 ἐφίσταται πρεσβύτης σισύραν ἐνδεδυμένος, καρβατίνας ὑποδεδεμένος,
 πήραν ἐξηρτημένος παλαιάν». Ἄλλη ἐσθῆς δούλων, πιθανῶς
 ἀνήκουσα μόνον εἰς τὸν ἀγροτικὸν βίον, ἦν ἡ κατωνάκη, χιτῶν
 ἐκ παχέος ὑφάσματος ἐρίου, κατὰ τὴν κάτω ᾧαν ἔχων παρυφήν
 ἐκ νάκου ἢ ἀρνείου δέρματος· διὸ καὶ οἱ φοροῦντες αὐτὴν ἐν
 Σικυῶνι δοῦλοι ἐκαλοῦντο κατωνακοφόροι. Περὶ δὲ τῶν τῆς κατω-
 τάτης τάξεως ἀναφέρεται ἡμῖν ὅτι ἐφόρουν πρὸ πάντων οἱ ἀλιεῖς
 καὶ πλεκτὰς ψιάθους ἢ φορμούς, καὶ κατὰ Παιουσανίαν οὕτως ἦν
 ἐξωγραφημένος ἐν τῇ λέσχῃ τῶν Δελφῶν ὁ Ἑλπήνωρ, ἀμπεχό-
 μενος φορμὸν ἀντὶ ἐσθῆτος, σύνηθες τοῖς ναύταις φόρημα. Ἡ δὲ
 προμνησθεῖσα ἐξωμίς ἦν εἶδος χιτῶνος, ἐξ οἰουδήποτε ὑφάσματος
 κατεσκευασμένη, καὶ ταυτίζεται μετὰ τοῦ ἑτερομασχάλου δουλικοῦ
 χιτῶνος· ἦν δὲ βραχὺς χιτῶν καὶ περὶ τὸν ὦμον καταλήγων
 (ἀχειρίδωτος κατὰ Γέλλιον, συμφωνοῦντα πρὸς τοὺς Ἑλληνας
 γραμματικούς), ὀνομασθεῖς οὕτω διὰ τὸ ἔχειν τὴν ἐτέραν μασχά-
 λην ἐρράμμένην καὶ ἐπομένως προφαίνειν τὸν ὦμον· ἐξωμίαι δέ,
 ὡς φοροῦντες ἐξωμίδα, ἦσαν οὐχὶ μόνον δοῦλοι, ἀλλὰ καὶ κυνικοὶ
 φιλόσοφοι· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο ἔνδυμα ἀναφέρεται καὶ ὡς χιτῶν
 καὶ ὡς ἱμάτιον, διότι ἐξεπλήρου συνάμα τὴν χρεῖαν ἐκατέρου διὰ
 τινος ἰδιαιτέρας τομῆς καὶ κατασκευῆς, καὶ χιτῶν μὲν ἦν διὰ τὸ

ζώννυσθαι, ἱμάτιον δὲ ὅτι τὸ ἕτερον μέρος ἐβάλλετο· διὸ καὶ οἱ κωμικοὶ ὅτε μὲν ἔλεγον ἔνδυθι, ὅτε δὲ περιβαλοῦ τὴν ἐξωμίδα. Ἦν δὲ ἡ ἐξωμὶς φόρημα οὐχὶ μόνον τῶν δούλων, ἀλλ' ἐν γένει καὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως, καὶ διὰ τοῦτο παριστῶνται φοροῦντες αὐτὴν ὁ κατ' ἐξοχὴν κλυτοτέχνης Ἡφαιστος καὶ οἱ τεχνῖται Δαίδαλος καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ τὴν ἀρίστην ἐξεικόνισιν τῆς ἐξωμίδος παρέχει ἡμῖν ὁ ἐν τῷ Πιοκλημεντίνῳ Μουσεῖῳ ποιμὴν, ἐνθα μάλιστα παρίσταται ὅλως ἀνοικτὸν τὸ ἀριστερὸν μέρος, ὡς καὶ ὁ Πολυδεύκης λέγει περὶ αὐτῆς ὅτι ἦν χιτῶν κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ῥαφήν οὐκ ἔχων. Δι' αὐτὸ τοῦτο ἡ ἐξωμὶς ὑπὸ τὴν συνώλυμον ἔκφρασιν ἑτερομάσχαλος χιτῶν καλεῖται καὶ χιτῶν ἐργατικὸς καὶ ἀναφέρεται καὶ ὡς κωμικὴ ἐσθῆς· «κωμικὴ δὲ ἐσθῆς ἐξωμὶς· ἔστι δὲ χιτῶν λευκός, ἄσημος, κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ῥαφήν οὐκ ἔχων, ἄγναπτος» (Πολυδ.) Ἀλλαχοῦ δὲ συνάπτεται ἡ ἐξωμὶς μετὰ τῆς διφθέρας ὡς στολὴ γεωργοῦ ἢ ποιμένος· οὕτω παρὰ Δίωνι Χρυσοστόμῳ· «εἴ τινα ἴδοιεν γεωργοῦ στολὴν ἔχοντα ἢ ποιμένος, ἐξωμίδα ἢ διφθέραν ἐνημμένον, ἢ κοσσύμβην ὑποδεδυκότα»· ἐνθα ὁ σχολιαστὴς εὐκρινῶς περιγράφει ταῦτα λέγων· «ἡ μὲν ἐξωμὶς χιτῶν ἦν λευκός, ἄγναπτος, ἄσημος, κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ῥαφήν οὐκ ἔχων· ἦν δὲ καὶ περίβλημα· ἐλέγετο δὲ καὶ χιτῶν ἑτερομάσχαλος διὰ τὸ μίαν ἔχειν μασχάλην, ἀφ' ἧς καὶ ἡ χεὶρ εἶχε τὴν ἐξοδὸν· ἡ γὰρ ἀριστερὰ γυμνὴ ἀπὸ τῶν ὤμων, καθότι ῥαφήν οὐκ εἶχεν τὰ ἐπὶ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τὸ χιτῶνιον, ἀλλὰ περιήγετο κατὰ ταύτην τὸ ὕφασμα ἀνειλημμένον, παρ' ὃ καὶ χειρίδος ἡμοίρει... ἡ δὲ κοσσύμβη ἱμάτιον θυσανώτὸν ἦν, τὰ ἄκρα τῶν στημόνων, ἃ δὴ κροσσοὺς καλοῦμεν, ἀπερίτμητα ἔχον κ. τ. λ.» Τὸ δὲ μέγα ἐτυμολογικὸν φέρει· «ἐξωμὶς χιτῶν ἅμα τε καὶ ἱμάτιον· ἦν γὰρ ἑτερομάσχαλος καὶ ἀναβολὴν εἶχεν, ἦν ἀνεδοῦντο κοσσύμβην· διόπερ καὶ κωμικοὶ ἐπ' αὐτῆς ποτὲ μὲν ἔνδυθι, ποτὲ δ' ἀναβάλλου φασίν· ἦν δὲ τῶν δούλων ὁ τοιοῦτος χιτῶν (ὁ δ' ἀμφιμάσχαλος τῶν ἐλευθέρων καὶ ἀστῶν) οὐκ ἐπισκεπάζων τοὺς βραχίονας»· καὶ ἀλλαχοῦ· «ἐξωμὶς χιτῶν ὀμοῦ καὶ ἱμάτιον· τὴν ἑκατέρου γὰρ χρεῖαν παρείχετο, χιτῶνος μὲν ὅτι ἐζώννυτο, ἱματίου δὲ ὅτι ἀνεβάλλετο· τάχα δὲ ὅτι ἀχειρίδωτον

ὄν καὶ πρὸς τοῖς ὤμοις ἀνοίγματα ἔχον, ἀφ' ὧν αἱ χεῖρες ἐξεχα-
 λῶντο, ὁπότε καὶ ἐζώννυτο, κατὰ τοῦτο ἐξωμὶς ἐκαλεῖτο· ἀνεβάλ-
 λετο δὲ θάτερας χειρὸς ὑποστελλομένης καὶ κάτωθεν πρὸ τοὺς
 πόδας ὡς τῷ ὤμῳ ἐπανατιθείσης αὐτό, μηδὲν ζώνης δεόμενον.»
 Ὡς δὲ γίνεται διάκρισις μετὰξὺ ἀμφιμασχάλου καὶ ἑτερομασχάλου
 χιτῶνος, οὕτω καὶ ἡ ἐξωμὶς ἀντιτίθεται ὡς ἀχειρίδωτος χιτῶν
 πρὸς τὸν χειρίδωτόν· κατεσκευάζετο δὲ ἡ ἐξωμὶς ἐνίοτε καὶ ἐκ
 διαφόρων δερμάτων, διφθερῶν ἢ νεβρίδων. Καὶ ἀρχαίων δὲ μαρ-
 τυρίαι καὶ τεχνικὰ μνημεῖα δεικνύουσιν ἡμῖν ὅτι ὁ παραγυμνού-
 μενος βραχίων ἠδύνατο εἶναι ἀδιαφόρως ὁ δεξιὸς ἢ ὁ ἀριστερός.

§ 4. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ἱματίου ὑπῆρχον βεβαίως καὶ ἄλλα τινὰ
 εἶδη ἐπενδυτῶν, οἵτινες, καίτοι διαφέροντες ἀλλήλων κατὰ τὰλλα,
 φαίνονται ὅτι εἶχον κοινὸν πρὸς ἀλλήλους τοῦτο, ὅτι συνεκρατοῦντο
 ἐπὶ τοῦ στήθους ἢ ἐπὶ τοῦ ὤμου διὰ περονῶν ἢ πορπῶν· διὸ
 αἱ μὲν περόναι αἱ ἀναρτῶσαι τὴν χλαμύδα ἐπὶ τοῦ ὤμου συνή-
 θως τοῦ δεξιοῦ ἐκαλοῦντο ἐπώμιοι, τὰ δὲ οὕτω περονώμενα ἐπι-
 βλήματα ἠδύναντο καλεῖσθαι ἐπιπορπίδες καὶ ἐμπερονάματα· τὰ
 δὲ ἱμάτια ἐκρατοῦντο διὰ περονῶν, ἐνεπορπῶντο ἢ ἐνεπερονῶντο
 τότε μόνον, ὅτε διπλῶς φορούμενα μετεσχηματίζοντο εἰς πολεμικὰ
 ἐνδύματα. Παρὰ Λυκούργῳ παρίστανται ἡμῖν ἐμπεπορπημένοι δι-
 πλᾶ τὰ ἱμάτια πρὸς ἐνδειξίν πολεμικῆς ἐξοπλίσεως οἱ ἐν μεγάλῃ
 ταραχῇ καὶ κινδύνῳ ἀναγκασθέντες λαβεῖν τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς
 σωτηρίας τῆς πατρίδος ἀπειρηκότες τοῖς σώμασι καὶ ἀνίκανοι πρὸς
 τὸ στρατεύεσθαι γέροντες. Ἡ εἰς τοιαῦτα ἐπιβλήματα ἀνήκουσα
 περόνη (fibula), ἣτις καὶ παρ' Ὀμήρῳ ἤδη ἀναφέρεται ἐκ χρυσοῦ
 κατεσκευασμένη, εἶχε μίαν ἢ δύο ἀκωκὰς (δίβολος, αὐλοῖσι διδύ-
 μοισι). Κυρίως δὲ περόνη μὲν ἦν αὐτὴ ἡ καρφίς, ἢ μάλλον ἡ
 κλείς καὶ κατακλείς λεγομένη, πόρπη δὲ ὁ κρίκος, μεθ' οὗ ἐκείνη
 ἀποτελεῖ τὸ σύνολον πόρπημα. Τοιαῦτα ἐμπορπώμενα ἐπιβλήματα
 ἦσαν ἡ χλαῖνα, ἡ χλανὶς καὶ ἡ χλαμύς. Καὶ ἡ μὲν χλαῖνα ἦν
 μάλλινον οὐλον (ἀμφίμαλλον) ἐπίβλημα, χρησιμεῦον πρὸς προ-
 φύλαξιν τοῦ σώματος ἀπὸ τοῦ ἀνέμου, τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ψύ-
 χους, καὶ ἀμφιέννυντο αὐτὴν καθ' Ὀμηρον, ὅτε τις χειμῶν ἐκ-
 παγλὸς ὄροιτο· διὸ καὶ καλεῖται ἔτι παρὰ τῷ αὐτῷ ἀνεμοσκεπής,

οὔλη και παχεῖα ἔτι ἀλλαγῶ ἀπὸ τῶν ἐρίων, ἐξ ὧν κατεσκευάζετο. Ἦσαν δὲ χλαῖναι αἱ μὲν ἀπλοῖδες, αἱ δὲ διπλαῖ· ταύτας δὲ οἱ Ἀττικαὶ ὠνόμαζον ἀπληγίδας και διπληγίδας και διβόλους· φαίνεται δὲ ὅτι ὠνομάσθη χλαῖνα οὐχὶ τόσον ὡς χλιαῖνον ἢ θερμαῖνον χειμερινὸν ἐπίβλημα, ὅσον διὰ τὴν ἐξ ἐρίων κατασκευὴν αὐτῆς, ὡς παραγομένη ἐκ τῆς λέξεως λάνα, τῆς διαμεινάσης μὲν ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἐν τῇ λέξει λάχνη και ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ χλαῖνῃ (οἶονεὶ Φλά(ι)να), μεταβάσης δὲ ἀμιγέστερον εἰς τὴν λατινικὴν ὡς lana, ἐξ ἧς πάλιν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν νέαν ἐλληνικὴν. — Ἡ δὲ χλανὶς ἦν λεπτὸν περίβλημα ἐξ ὑφάσματος κατεσκευασμένου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν περιφήμων ἐρίων τῶν Μιλησίων προβάτων, φορούμενον κατὰ τὰς θερμὰς ὥρας τοῦ ἔτους ἢ και ἄλλως ὑπὸ τρυφηλῶν και ἀβροβίων· διὸ χρεῖα διακρίνειν τὴν χλαῖναν ἀπὸ τῆς χλανίδος· «χλαῖναι μὲν γὰρ ἐλέγοντο ἐπὶ τῶν ἐγκοιμητῶν ἢ ἐνευναίων περιβολαίων και παχέων περιβλημάτων, χλανίδες δὲ αἱ φορούμεναι και μαλακώτεραι. Ἡ δὲ χλαμὺς ἦν βραχυς και κατ' ἀρχὰς θεσσαλικὸς ἢ μακεδονικὸς πολεμικὸς μανδύας· αἱ κατ' ἀρχὰς θεσσαλικαὶ αὐταὶ χλαμύδες ὠνομάζοντο και θεσσαλικὰ πτερά, διότι ἐκεῖναι εἶχον και πτέρυγας, ἥτοι ἐκατέρωθεν δύο γωνίας, ὀνομασθείσας οὕτω διὰ τὸ εἰκέναι πτέρυξι· διὸ και ἐντεθεσσαλίσμεθα ἔλεγον τὸ χλαμυδοφοροῦμεν. Τὴν ἀπὸ τῆς χλαῖνης διάκρισιν αὐτῆς ποιοῦνται οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ οὕτω· ἢ μὲν χλαῖνα ἡρωϊκὸν φόρημα, χλαμὺς δὲ μακεδονικὸν μετὰ ἑξακόσια ἔτη τῶν ἡρωϊκῶν ὀνομασθείσα. Σαπφῶ γὰρ πρώτη μέμνηται τῆς χλαμύδος, εἰποῦσα ἐπὶ τοῦ Ἔρωτος, «ἐλθόντ' ἐξ ὀρανῶ πορφυρέαν ἔχοντα προῖέμενον χλαμύν»· και τῷ σχήματι ἢ μὲν χλαῖνα τετράγωνον ἱμάτιον, ἢ δὲ χλαμὺς εἰς τέλειον περὶ τὰ κάτω συνῆκται, και ἔτι σαφέστερον περιγράφεται παρὰ Πλουτάρχου, ἐνθα ἢ περιφέρεια τοῦ κόλπου τῆς Ἀλεξανδρείας παραβάλλεται πρὸς τὴν χλαμύδα· «κυκλωτέρῃ κόλπον ἦγον, οὐ τὴν ἐντὸς περιφέρειαν εὐθεῖαι βάσεις, ὡσπερ ἐπὶ κρασπέδων εἰς σχῆμα χλαμύδος, ὑπελάμβανον ἐξ ἴσου συνάγουσαι τὸ μέγεθος» *). Τὸ σχῆμα

*). Τὰ αὐτὰ λέγει και ὁ Πλίνιος „ad offigiem macedonicae chlainydis orbe gytrato lacinosam dextra laevaue anguloso procurso“.

αὐτῆς καταφαίνεται κάλλιον ἐν τοῖς διαφόροις διασωθεῖσι μνημείοις τῆς τέχνης. Ἐχρησίμευε δὲ καὶ ἰδίως ὡς ἵππικὸν φόρημα, καὶ διὰ τοῦτο ἦν καὶ διηνεκῆς στολὴ τῶν ἐφήβων, οἵτινες ἐποιοῦντο ἀρχὴν τοῦ πολιτικοῦ σταδίου αὐτῶν διὰ πολεμικῶν ἀσκήσεων καὶ δι' ἵππασιῶν καὶ περιπολιῶν· διὸ καὶ ἡ φράσις ἐγγραφῆναι καὶ λαβεῖν τὸ χλαμύδιον ἦν συνώνυμος τοῦ εἰσέρχεσθαι εἰς τοὺς ἐφήβους, καὶ ὀνομάζονται ἰδίως ἐφηβικαὶ χλαμύδες καὶ ἐφηβικὸν φόρημα, καὶ ἀποτίθεσθαι τὸ χλαμύδιον ἦν συνώνυμον τοῦ μεταβαίνειν εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν. Ἐὰν δὲ πρὸς τούτοις λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ διάφορον πάχος, ὅπερ καὶ αὐτὸ τὸ ἱμάτιον ἠδύνατο ἔχειν κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους, ἐξάγεται ὅτι καὶ αἱ ἀνώτεροι τάξεις τῆς κοινωνίας εἶχον ποικιλίαν ἱματισμοῦ, ἐπαυξήθεισαν προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ διὰ τῆς διαφορᾶς τῶν χρωμάτων. Καὶ οἱ μὲν εὐποροὶ ἠδύναντο μεταβάλλεσθαι τὰ ἱμάτια ἀναλόγως τοῦ ψύχους καὶ τοῦ θάλπους, ὁ δ' ἐνδεὴς Σωκράτης καὶ οἱ ὁμοπαθεῖς ἦσαν ἡμφιεσμένοι ἱμάτιον οὐχὶ μόνον φαῦλον, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ θέρους καὶ χειμῶνος. Περὶ ἐσθῆτος ἀναλόγου ταῖς διαφόροις ὥραις τοῦ ἔτους γίνεται λόγος καὶ παρὰ μεταγενεστέρων συγγραφεῖ, τῷ Ἀρτεμιδώρῳ· «ἐσθῆς ἢ συνήθης πᾶσιν ἀγαθὴ ἢ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους· θέρους μὲν ὄντος, ὀθονία τε καὶ τρίβακα ἱμάτια φορεῖν ἀγαθὸν ἂν εἴη, χειμῶνος δ' ἔρια καὶ ταῦτα καινά», εἰ μὴ ἐννοεῖται ἐν τούτοις ἡ θερινὴ κούφη ἐνδυμασία (*aestiva levitas*) τῶν χρόνων τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Ἀλλὰ πολλοὶ ἐφόρουσαν καὶ ἐν ἱμάτιον εἰς ἐνιαυτόν, ὅπερ ἐννοητέον οὐχὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς διαρκείας τοῦ ἱματίου, ἀλλ' ἐπίσης περὶ τῆς συνηθείας ἢ μᾶλλον ἀνάγκης τῶν πενεστέρων, ὅπως φέρωσιν ἐν καὶ μόνον ἱμάτιον ἰσοπαχὲς καὶ ἰσόθερμον κατὰ πᾶσαν ὥραν, ὅπερ ἐγένετο ἐνίοτε, ὡς ἐν Σπάρτῃ, καὶ χάριν ἀσκήσεως καὶ ἐθισμού, ἵνα τὸ σῶμα ἦ παρεσκευασμένον πρὸς τὸ ἀνέχεσθαι καὶ ψύχην καὶ θάλπην. Καὶ τὰ μὲν χειμερινὰ ἱμάτια ἠδύναντο καλεῖσθαι καὶ χεῖμαστρα, τὰ δὲ θερινὰ θέριστρα καὶ θερίστρια.

§ 5. Μετὰ ταῦτα ἔρχονται φορέματά τινα, χρησιμεύοντα πρὸς τρυφήν μόνον καὶ πολυτέλειαν, καὶ ἐπομένως μὴ ἀνήκοντα εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ γενικοῦ ἔθους. Τοιοῦτον ἦν πρῶτον ἡ